

AZ EURÓPAI UNIÓ, A BALKÁN RÉGIÓ ÉS MAGYARORSZÁG

Glatz Ferenc, mint a budapesti Európa Intézet elnöke, 2005. június 10-én indítványozta, hogy Budapesten alakuljon meg a Balkán-tanulmányok Központja. Virtuális, „falak nélküli” intézet, amely egy adott projekt kimunkálására jön létre, és magát az alapító és csatlakozó intézetek szellemi hozzájárulásából, pályázatokból tarja fenn, minimális adminisztrációval. Előkészítő tárgyalások után a kezdeményezéshez csatlakozott több tudományos és felsőoktatási intézmény, az MTA Stratégiai Tanulmányok Programja és számos neves akadémikus, egyetemi tanár, közéleti személyiség. A Balkán-tanulmányok Központja 2005. október 24-én alakult meg Budapesten. Célja: elősegíteni a balkáni térség gazdasági, társadalmi, politikai közeledését az Európai Unióhoz, és ebben erősíteni Magyarország szerepvállalását. Kiemelt figyelmet fordít a Balkán térség stratégiai jelentőségére, tárgyalja annak természeti (növényföldrajzi, vízgazdálkodási, éghajlati) viszonyait, gazdasági potenciálját, a mezőgazdálkodást, ipart, kereskedelmet, a társadalmi feszültségforrásokat (etnikai, vallási kisebbségek, szociális konfliktusok stb.). A központ első konferenciáját 2005. november 15-én rendezték meg „Az Európai Unió, a Balkán régió és Magyarország” címmel. A konferencián előadást tartott a kezdeményező Glatz Ferenc mellett Somogyi Ferenc külügyminiszter, illetve Kádár Béla, Michelberger Pál és Somlyódy László akadémikusok. E számunkban az elhangzott előadások szövegének szerkesztett, rövidített változatát ismerhetik meg olvasóink.

I. Délkelet-Európa, a Balkán felértékelődése

I. A mi Balkán-fogalmunkról

Délkelet-Európa fogalma magába foglalja a Kárpát-medencét és a Dünától-Kárpátoktól délkeletre húzódó „Balkánt” (1. ábra).

Minden kutatási tevékenységnek először meg kell határozni a kutatás tér- és időbeli határait. Még akkor is, ha ezek a kijelölt időhatárok vagy a térségek elnevezései vitathatóak. Még akkor is, ha tudjuk, hogy épp a kutatás során az elnevezéseket, az idő- és földrajzi határokat változtatni fogjuk. A mi kutatási célunk: a Kárpát-medencétől délkeletre, a tengerekig húzódó terület. A térséget „a Balkán” elnevezéssel illetjük, amely elnevezés egy 19. századi európai geográfustól ered. (A bulgáriai Balkán-hegység nevét vette és vesszük mi most át.) A *fizikai földrajzi* kategóriát használjuk, amely a Balkán térség északi határát a Dráva – Száva – Déli-Kárpátok és a Duna vonalánál húzza meg. Így beletartozik a mai Horvátország és Görögország területe is, Románia csak érintőlegesen. De elfogadjuk kutatási célunk szűkített – kulturális-történelmi értelmezését is, amely esetben a választóvonal a négyszáz esztendőös oszmán-török megszállás. (Ez kirekesztette a térségből a nagy nyugati szellemi áramlatokat: reneszánsz, reformáció, felvilágosodás.) Mint ahogy kultúrregionális meghatározó lehet a nyugati és keleti (ortodox) kereszténység elválasztása. (Így,

* Előadás az MTA Stratégiai Tanulmányok Programbizottsága és a budapesti Európa Intézet Balkán-konferenciáján, 2005. november 15.

GLATZ FERENC

A Balkán-kutatás reneszánsza, 2005*

kultúrföldrajzi értelemben Horvátország inkább Közép-Európához, Románia részben Közép-Európához, részben a Balkánhoz sorolható.)

Természetesen ismerjük az elmúlt 200 esztendő ádáz tudományos és politikai vitáit e fogalmak – „Délkelet-Európa”, „Balkán” – körül.

Tudjuk, hogy a Nyugat-Európában élő értelmiségiek „Balkán-fogalma” nem egyszerűen földrajzi megjelölés volt. A térségtől nyugatra lakó, magukat fejlettebbnek tekintő és rendezett politikai viszonyok között élő népek így kívánták magukat megkülönböztetni délkeleti szomszédaiktól. A „Balkán” elnevezés a „kulturálatlanság”, a „korrupció”, a „politikai anarchia”, „lőporos hordó” szinonimájaként élt és él bizonyos értelmiségi körökben máig. A Balkánnak nevezett térségben élő népek történetírásai és politikusai pedig szerették volna hangoztatni, hogy ők szellemileg a technikailag-gazdaságilag erősebb nyugati népekhez tartoznak (vagy akarnak tartozni). Ezért azután nem szerették, ha őket „balkáni” népeknek nevezték.

Mi semmiképpen nem használjuk a „Balkán” elnevezést „minőséget” jelző kategóriaként. Számunkra a Balkán térség – mind természetföldrajzi sajátosságait, mind a lakosság etnikai-vallási összetételét, mind településrendszerét tekintve – egyedülállóan *sokszínű földrajzi, társadalmi egység*.

2. Földrajzi, kulturális sokszínűség

Az etnikai-vallási sokszínűség (2. ábra) konzerválásában nagy szerepet játszik a táj *erős felszíni tagoltsága*, amelynek fontos funkciója volt az elszigetelt kisközösségek kialakulá-

1. ábra

sában. Sajátosságát adja elhelyezkedése a kontinens „nagytersegei” között. Az, hogy egy, az Európát és Kis-Ázsiát elválasztó-összekötő terület. Ez meghatározta és meghatározza ma is a világgazdaságban meglévő adottságait.

Ennek a fekvésnek eredménye az is, hogy 500 éven át a Török Birodalom nyugati határterülete volt, mintegy állandó érintkezési terület a Német-római és a Török Birodalom között. Ez az *500 éves történelem* a földrajzi fekvés mellett a másik tényező, amely meghatározta és meghatározza ma is a térség társadalmi tagozódását, etnikai-vallási tarkaságát. Római katolikus, görögkeleti, muszlim vallású, etnikailag egyedülállóan kevert népesség lakja. (Ahogy a nagyobb gazdasági-politikai birodalmak határnépessége a folyamatos érintkezés következtében a világ minden részén etnikailag kevert.)

Az 500 éves török uralom *toleráns jellege* a harmadik tényező, amely előidézte az etnikai-vallási sokszínűség (a térség egyedülálló kulturális diverzitása) megmaradását. A Török Birodalom sokkal toleránsabb volt az etnikai és vallási különbözőséggel szemben, mint a nyugat- vagy kelet-európai keresztény államok. Nem nemzetlenítette el a területén élő népeket, mint a nyugat-európai nagy birodalmak.

3. A „történelmi ozmózis” fogalma

A különböző kultúrák határterületein élő népek etnikai-vallási sokszínűsége, a szokásrendszerek különbözősége – ugyanakkor ezek egymásra hatása, keveredése – ismert társadalmi jelenség. Ezek jelölésére használjuk a „történelmi ozmózis” fogalmát.

Az *ozmózis* jelensége a kémiából ismeretes: két egymással folyamatosan érintkező test külső peremén (peremterületein) a két test sajátosságai keverednek, egymás mellett élnek. Amennyiben keverednek (egymáshoz asszimilálódnak: házasodnak, vagy azonos településre költözve együtt élnek), új minőséget hoznak létre. Ha nem, állandó feszültségben élnek. Egész Délkelet-Európában jellemző a nyugat-európai és kelet-európai, sőt kis-ázsiai kultúrák és kultúrahordozó népek egymás mellett élése, ozmózisa.

A térség *kulturális diverzitása* egyedülálló. Azt, amit tegnap még elődeink csak az itt élők „elmaradottságaként” emlegettek, hajlunk ma „sajátosságnak”, „másként fejlődésnek” nevezni. És különös érdeklődéssel fordulunk a térség színgazdag kultúrája felé, és kíváncsisággal is: vajon korunk technikai modernizációja megtűri-e ezt a csodála-

2. ábra

tos kulturális sokszínűséget? Vajon az az etnikai-vallási sokszínűség, amely 600 éve állandó háborúkhoz vezetett, most, a 21. században lehet-e egyik mintaterülete a Földgolyón a kulturális diverzitásnak?

Az európai uniós csatlakozás fel fogja gyorsítani a térségben a technikai-infrastrukturális fejlődést, a lakosság mobilitása erősödni fog, feltehetően felgyorsul a hagyományos közösségek bomlása. Bomlanak majd a hagyományok, a felekezeti kötődések a mindennapi életben, felgyorsul az etnikai keveredés a településen és családon belül, és ezzel oldódnak az etnikai-vallási feszültségek. Kérdés, hogy mi lesz ennek az eredménye. Az, ami hasonló kevert népesség esetében már bekövetkezett az elmúlt 200 évben, pl. a Kárpát-medencében, amelynek az eredménye egy egyedülállóan kevert etnikumú nemzet, a magyar? Amely kevert etnikum egy kevert eredetű, de egynyelvű nemzeti kultúrát, a magyart eredményezte? Vagy kantonizálódni fog a térség, pl. Svájc mintájára, ahol a különböző nyelvi-etnikai közösségek szigorú területi-igazgatási egységekbe szerveződnek, de mintaszerű szövetségi államigazgatási rendszerben élnek egymás mellett? Vagy valami új területszervezési-igazgatási entitás jön létre? Amilyet még nem ismerünk?

4. Az Európai Unió keleti kibővítése: túl a 2000 éves határokon

A következő évtized Európa-politikája két világtörténelmi és egy kontinentális kérdéstről fog szólni. Az első: a *kontinens új világgazdasági és hatalompolitikai elhelyezkedéséről* (USA, Közel-Kelet, Kína). A második: a délkelet-európai és ezen belül is a *balkáni térségről*. A harmadik, kontinentális: az uniós belső igazgatási-társadalom- és külpolitikai szerkezetéről.

Az Európai Unió bővítése eddig, 2004-ig olyan területekre terjedt ki, amelyik 2000 éve szorosabb vagy lazább politikai szervezettel (illetve kulturális-vallási szervezetekkel) a nyugat-európai nagy integratív politikai egységekhez kötődtek. (A Kr. e. 800-tól kifejlődő ún. halstatti kultúra régészeti lelőhelyeiről készített térkép szinte tökéletesen lefedi a mai Európai Unió térképét. És ezen a területen máig közös gyökerű kultúrák – nyugati keresztény –, sőt hasonló alapelvekre épülő területigazgatási szervezetek – államok – éltek.) Már 2004-től az Európai Unió túllépett a volt Német-római Birodalom határain, de még a nyugati keresztény kultúrájú és a hagyományos politikai intézmények területét vonta be.

2007-től azonban az Európai Unió más politikai hagyományú, más vallási-szokásrendi társadalmak csatlakozását fogadta el. Az európai kontinens és az európai kultúra történelmének 2004 és 2007 a kulcsdátuma, történelmi határpontja. Az új területek ki fognak hatni egész Európa jövőjére. Magára az uniós szerkezetére is.

Az Európai Unió keleti kiterjesztésével a Kárpát-medence és a Duna-völgy népei új világgazdasági és kulturális érdekszférába kerültek.

2004. május 1-jén Kelet-Európa 10 állama *lépett be* az unióba, közöttük a Kárpát-medence két állama: Szlovákia és Magyarország. 2005 áprilisában az Európai Unió *csatlakozási szerződést* írt alá Bulgáriával, Romániával, kilátásba helyezve a két állam uniós felvételét a 2007. évben. 2005. október 3-án *csatlakozási* tárgyalások indultak Horvátországgal, Törökországgal, valamint *stabilizációs és társulási* megállapodások előkészítését kezdték meg Szerbia-Montenegróval. Folyik a délkeleti térség (Albánia, Bosznia-Hercegovina, Macedónia, Szerbia-Montenegró, valamint Koszovó) helyzetelemzése és felmérése: mennyire felelnek meg az 1993-ban (Koppenhága) rögzített uniós feltételeknek. Az uniós vezetőinek nyilatkozatából egyértelmű: az uniós felvételét az uniós államain kívül nem tervezi további államok bevonását a felvételt előkészítő tárgyalásokba.*

Az uniós kiterjesztésében immáron 25 állam vesz részt. Az új országok felvétele az eddigi tapasztalatok szerint aktív szerepet jelent a *jelöltekkel szomszédos térségben* elhelyezkedő *államoknak*. (Ezt nevezik ún. új szomszédosságpolitikának.) És új *lehetőségeket* kínál a tagjelölt államok térségének szomszédosságában élő egyéneknek, polgároknak. Kihívást jelent a kibővítés a vállalkozói réteg, az értelmiség számára is. Magyarországnak, de a Balkán térséggel határos többi államnak is újra kell gondolni külpolitikai – értve ezalatt gazdasági-közlekedési-kültúrpolitikai – irányait. És ezen államok vállalkozóinak újra kell gondolni tevékenységük célpontjait. Az 1990 utáni egyoldalú nyugat-európai kiterjedésű mozgásrádiuszukat ajánlatos kitágítani a délkelet-európai (balkáni) térségre. A lehetőségek kihasználása, az új versenyhelyzet miatt.

II. A Délkelet-Európa-kutatás fellendítéséért

1. Gazdasági-katonai érdek és kutatás

A délkelet-európai térség az Európai Unió kiterjesztésével feltehetően vonzani fogja nemcsak a nemzetközi politika, a befektetők, hanem a társadalom, kultúra *kutatóinak* érdeklődését is.

Az elmúlt ezer esztendőben a térség katonai-stratégiai ütközőterület volt. Először a római és a bizánci kereszténység, valamint az azokra épülő politikai hatalomszövetségek (1054–1453), majd az oszmán és a nyugati és ortodox keresztény világ között (1453–1878), végül a szovjet és a nyugati érdekszféra (1945–1992) között.

* Az előadás elkészülte óta ezek dokumentumai is megjelentek 2005. november 9-i dátummal.

A térség iránti világerdeklődés természetesen követte a katonai-politikai érdekeket.

1878–1920. A Török Birodalom visszaszorulása után (1878) a térség az angol–francia–német (illetve osztrák, magyar) kutatók figyelmét vonta magára. Ennek volt köszönhető a hagyományos angol (Görögország) mellett a német–osztrák–magyar tudományos aktivitás Délkelet-Európa irányában (1878–1920). (Történettudomány, régészet, néprajz, földrajztudomány.)

1920–1992. A szovjet zóna kiterjesztése, illetve Jugoszlávia fennállása idején a térség iránti figyelmet meghatározta (1920–1992) és táplálta a Szovjetunió iránti érdeklődés. Ez világszerte a szláv népek, ezen belül is a balkanisztika iránti általános figyelmet, intézetfejlesztéseket, konferenciákat stb. eredményezett. (Különös figyelmet érdemel a délkelet-európai német kisebbségek kutatásának programjával indult – valójában ennél sokkal szélesebb körű, komplex – Délkelet-Európa-kutatás München központtal, amely a legalapvetőbb történeti kézikönyveket termelte ki 1934-től máig.) Hasonlóan fontosnak tartjuk kiemelni az osztrák Délkelet-Európa-kutatást: a Bécsi és a Grazi Egyetem intézeteinek és a bécsi Österreichische Ost- und Südosteuropa-Institut-nak (OSI) a tevékenységét.

1992–2007. A Szovjetunió összeomlása (1992) után ezek a kutatások világszerte visszaestek, a kutatóműhelyek szétestek, mivel az államok nem találták „stratégiai cél”-nak, hogy állami pénzen a térséggel foglalkozó szakértőket, folyóirataikat, intézeteiket „eltartsák”. (Kivételt München képez.) Igaz, az 1992–1999 közötti balkáni válságról sok politikai elemzés született, de ez nem tartotta életben a korábbi „Kelet-Európa-kutató” intézményeket. Az oroszok, valamint a Balkán népei iránti általános érdeklődés mind az USA-ban, mind Nyugat-Európában csökkent, nem is szólva a volt szovjet zóna kis megszállt államairól (így Magyarországról). (Hozzájárult mindehhez a világhatalmi erőrendszer átrendeződése is: a nemzetközi befektetők és a katonai-politikai állami stratégiák a távol-keleti térség – főleg Kína – erősödésére összpontosítanak.)

Most, vagy 2007 után változhat a helyzet. Délkelet-Európa megmarad ugyan az orosz érdekek és a NATO közvetlen ütközési területének. Ez a tényező – nem tagadható – befolyásolja, sőt segíti is a térség államainak felvételét az EU-ba és a NATO-ba. De a térség fő jellemzője az *unióhoz kötődés lesz*. Ez a tény felértékeli Délkelet-Európát: áru- és tőkepiac a világgazdaság számára. Ahogy Oroszország is konszolidációjának előrehaladásával a jelenleginél jobban magára vonja majd mind a távol-keleti, mind az EU-beli vállalkozók figyelmét.

Akármit is hoz a gazdasági-katonai-politikai jövő, az biztos, hogy a kiterjesztés, az integráció ismét előhívja az *odafigyelést a térségre*, és a *térséget elemző*, monitorozó kutatóintézeteket, tanszékeket és projekteket hív létre.

2. A regionális kutatások emancipálódása

Csak tisztelettel és hálával gondolhatunk azokra a nyugat-európai – angol, német, francia –, amerikai és orosz kutatókra, akik az utóbbi másfél évszázadban a délkelet-európai térséget elemző tanulmányokat és az összefoglaló munkákat megírták, a folyóiratokat szerkesztették. Egyidejűleg a helyi államok kutatói óriási történeti, néprajzi, zenei, irodalmi, közgazdasági elemzést, résztanulmányokat termeltek ki. A szintetizáló, összehasonlító (komparatív) megközelítés mégis a külföldi kollégákra maradt. A régióban élő kutatók ritkán találtak egymásra, jobbára csak alapanyagot szolgáltatottak a nyugaton készülő összefoglalók számára. Deficitje ez a helyi kutatószervezeteknek. (Talán a helyi nemzeti-állami ellenségeskedések is okai voltak e deficitnek.)

Az Európai Unió keleti kiterjesztésének előkészítéseként most megszülethetnek a szintetizáló és összehasonlító témájú programok, a helyben működő intézetek, folyóiratok. A régióban élő kutatók és intézeteik network-szerű összefogására van szükség. Több, a tematikák mentén kialakuló network-re gondolunk. Több egymással párhuzamosan futó – természettudományos, közgazdasági, történettudományi, néprajzi, politológiai stb. – szintetizáló kutatási programra.

Kiemelten fontosnak tartjuk minden szakmában a kutatói utánpótlás kinevelését. Új Balkán-kutató generáció felnövekedésére számítunk. Az új budapesti Balkán-tanulmányok Központja az utánpótlás-nevelést is elő kívánja segíteni. Alapintézménye egy magán- és egy akadémiai intézmény. Az egyik a budapesti Európa Intézet (alapítva 1990), amely százszázalékosan magántőkéen alapszik, és a világ minden részéből fogad posztgraduális korú kutatókat. Saját vendégprofesszori lakásokkal, fiatal kutatói kollégiummal rendelkezik. Másik alapintézménye a MTA Társadalomkutató Központ, illetve az MTA Stratégiai Tanulmányok Program. Feltehetően sok, a miénkhez hasonló kezdeményezés eredménye lesz a következő évtizedben a régió államaiban a Balkán-tanulmányok intézményhálózatának – tanszékek, folyóiratok, intézetek, tudományos társulatok – kiépülése.

3. Magyarország érdeke és a magyar kutatók lehetőségei

A magyarság és a magyar állam történelme szorosan egybefonódott a Balkán-térség népeinek és államainak történelmével.

A magyar államon belül több olyan nép élt (románok, szerbek, bolgárok stb.), amelyek többsége az államtól délkeletre volt található. Mégis, a török kiűzése után (1690) a magyar külpolitika és a politikai gondolkodás egyoldalú nyugat-európai irányt vett. Érthető okok miatt: Ausztriával

közös államtestben élt. És vonzotta a fejlettebb technikai-gazdasági szint: Nyugat-Európa a 18–19. században a világ modernizációjának központja volt. De idekötötte az elmúlt ezer év értelmiségi és politikai gondolkodását meghatározó keresztény eszmevilág is és annak intézményei, a keresztény-keresztyén egyházak. Mégis a magyar állam a Balkán felszabadítása (1878) után az Osztrák–Magyar Monarchia részeként aktív Balkán-politikát kezdett, ami része volt a Monarchia délkelet-európai érdekszféra-politikájának. Ez a politikai aktivizálódás Magyarországon a Balkán-ismeretek megalapozásához is vezetett. A „magyar lobbí” a Monarchia külpolitikájában ismert módon a nemzeti-vallási tolerancia álláspontját képviselte. Mivel a Kárpát-medence is soknemzetiségű, sokvallású térség volt. Mind a politikus Kállay Benjámín, mind a rendszeres Balkán-tanulmányokat sürgető és a Balkán térséget értő Thallóczy Lajos. Ezekből a századelős kutatási tervekből 1900–1914 között csak kevés valósult meg. Az, hogy az Osztrák–Magyar Monarchia, illetve a magyar állam szláv népei, valamint a románok a közös államból ki akartak lépni, annak is eredménye, hogy a politikai elit csak nagyon piciny csoportja ismerte a délkelet-európai térség etnikai-vallási, szokásrendi sajátosságait.

A magyar értelmiségi gondolkodást 1920 után Nyugat-Európa irányába vonzotta az a tény, hogy az 1000 éves magyar állam 1918–1920-ban szétesett. A történelmi államtest elveszítette 2/3-át. Márpedig a korabeli értelmiség úgy gondolta, hogy főleg a nyugati nagyhatalmak politikájának következményeként esett szét. (Nem akart arra gondolni, hogy a szétesés okai helyi etnikai-társadalmi, valamint politikai problémákban keresendők.) Az elvesztett területeket a magyar politikusréteg és az értelmiség a nyugati nagyhatalmak segítségével kívánta visszaszerezni. A külpolitika és közgondolkodás ezen iránya nem használt a Balkán-kutatásoknak és általában a Balkán-ismeretek terjesztésének. Sőt, az új déli (Szerb–Horvát–Szlovén Királyság) és délkeleti (Románia) szomszéd Magyarország fontos ellenségei lettek. (Kivételt a pécsi egyetemen szerveződött szerény „intézet” képezett.)

1945 után a szovjet zónában Magyarország „kényszerbarátságba” került délkelet-európai szomszédaival. Ennek a barátságban kettős hozadéka volt: egyrészt segítette a Balkán-ismeretek intézményesedését, másrészt – kényszerjellege miatt – nem érezte át az értelmiség a Balkán-ismeretek valós fontosságát. Realitásra ösztönzött ez a „kényszerbarátság”: az értelmiség egy részének külpolitikai gondolkodásában délkelet-európai szomszédainkkal minket összekötő kulturális-tudományos társaságok alakultak, kelet-európai, szlavisztikai ismereteket oktattak az egyetemeken, amelyek segítségével megismerhettük délkelet-európai szomszédainkat, társalkodni tudtunk velük. Több szakember talált megélhetést a balkáni kultúra tanulmá-

1. TÁBLÁZAT. AZ EURÓPAI UNIÓS TAGÁLLAMOK KOOPERÁCIÓJA A DÉL- ÉS KELET-EURÓPAI ORSZÁGOKKAL

Ország	Projektszám (db)	Arány az összes projektből (%)
Görögország	40	34,4
Olaszország	59	29,9
Szlovénia	24	27,4
Magyarország	31	25,7
Ausztria	47	24,9
Németország	42	24,5
Lengyelország	20	22,8
Csehország	24	20,3
Szlovákia	13	18,3

Forrás: Görmar, 2005. Idézte Rechnitzer János egyetemi tanár, a 3. Balkán-kutatói konferencián előadásában (2006. február 21.).

nyozásával. Ugyanakkor hátránya volt e „kényszerbarátságban” (így az orosz nyelv bevezetésének is), hogy a Balkán- és általában a Kelet-Európa-ismereteket politikai kényszer hozta ránk. A társadalom ezt az új kultúrát a ránk erőltetett politikai rendszer termékének tekintette. Így azután a politikai rendszer összeomlása, a szovjet csapatok kivonulása után a Kelet-Európa-, Délkelet-Európa-kutatás „divatja múlt” lett. (Visszaesett általában is a szomszédos népek szláv nyelvének ismerete.)

4. Váltás a külpolitikai gondolkodásban

Ma váltásra van szükség a magyar politikai gondolkodásban. 300 év nyugat-európai kötődéseit megőrizve, új délkelet-, általános kelet-európai érdeklődést kell életre segítenünk. Abból a feltételezésből indulunk ki, hogy az unió keleti kiterjesztése és az új délkelet-európai integrációs folyamatok megváltoztatják nemcsak a magyar állam politikai, de az ország lakosságának napi életkörüzetét is.

A következő évtizedben Magyarországon át vezet majd az európai politika egyik „főútvonala”. Új kihívások – verseny és lehetőség – nyílik mind a térségben elhelyezkedő, mind a térséggel határos államok polgárai számára (németek, osztrákok, oroszok, ukránok, görögök, olaszok stb.). Fel kell tehát tárnunk: milyen versenyhelyzetet, kölcsönös befektetéseket tesz lehetővé a következő évtized (1. táblázat). Új ismeretterjesztő intézményeket kell kiépítenünk. Ismételjük: az európai politika a következő évtizedben részben a kontinensek közötti rivalizálásról fog szólni, részben pedig Nyugat-Európa és Délkelet-Európa, illetve Kelet-Európa viszonyáról. Környezetvédelmi, energetikai, piacnyerési és befektetési szempontok fogják ezt kikényszeríteni. (Ma már ez látható.) Magyarország mind az orosz, mind a Balkán térség egyik kapuja. Mindenkinek érdeke, hogy ezt a kapufunkciót okosan, kulturáltan töltsük be.